

İslami İlimler Dergisi

The Journal of Islamic Sciences

مجلة العلوم الإسلامية

CAHİLİYE DEVRİ VE HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ADAM ÖLDÜRMEDE TAKİP
EDİLEN UYGULAMALARIN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MURDER LAW PRACTICES IN JAHILIYYA AND
THE PERIOD OF THE PROPHET

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN'ın danışmanlığında hazırlanan ve 2021'de tamamlanan *Cahiliye Çağından Hz. Peygamber'in Vefatına Kadar Olan İslâmî Dönemde Kan Davası* başlıklı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır

Hacı Mehmet ALTUNTAŞ

Dr.; Haydarpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi / Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni;
ORCID ID: 0000-0001-7968-2101; e-mail: hmaltuntas@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Dili / Article Language: Türkçe / Turkish

Geliş Tarihi / Received: 12 Temmuz 2023 / 12 July 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 1 Kasım 2023 / 1 November 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Güz 2023 / Autumn 2023

Cilt / Volume: 18, **Sayı / Issue:** 2

Plagiarism / İntihal: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

<https://dergipark.org.tr/pub/islamiilimler>

Öz

Câhiliye döneminde geleneksel olarak oluşan düzeniyle varlığını sürdüren hukukî işeyiş Hz. Peygamber'in Medine toplumunda oluşturduğu siyasi yapıda sistemli bir şekilde uygulanır hale geldi. İslâm öncesinde kabilelerin güçlerine nispetle çoğu zaman güçsüz olanların zarar gördüğü, zararlarını tazmin edemedikleri ve güçlülerin işledikleri cinayetlerin hesabını vermedikleri düzen sona erdi. Yeni düzende Hz. Peygamber toplumun siyasi lideri olarak aynı zamanda hukuki işleri de uhdesine aldı. Hukukun işletilmesi kabilelerin inisiyatifinde olmaktan çıkarılıp merkezi siyasi yapıda bütün bir topluluğun sorumluluğu haline geldi. Ve hem tarihsel olarak o güne değin varlığını koruyan hem de çevre topluluklarda uygulanan kısas adam öldürmelerde baş vurulan önemli kural olarak İslâm toplumunda da varlığını korudu. Cinâyet olaylarının önüne geçmede önemli bir engelleyici çare olarak uygulanan kısas Kur'an'da da kendisine yer bulmaktadır. İslâm diyet ödeme yoluyla, çatışan tarafların anlaşmasını, kısas isteyerek kâtilin öldürülmesi yerine onun canının bağışlanmasını tavsiye etti. Diyet on deve olarak bütün cinâyet olaylarına kabile farkı gözetmeksizin eşit uygulandı. Câhiliye döneminde bazı güçlü kabilelerin kendi üyeleri için çift diyet talepleri söz konusuydu. İslâm kabile üstünlüğüne son verip her bir bireyi inanç temelinde eşit haklara sahip olarak tanıdı. Câhiliye döneminde de uygulanan, faili meçhul cinâyetlerde sorumluyu bulmak ve yaşanan can kaybının diyetinin ödetilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen kasâme uygulaması İslâmî dönemde de varlığını korudu.

Anahtar Kelimeler: Câhiliye, Hukuk, Diyet, Kısas, Kasâme.

Abstract

The legal order, which continued its existence with its traditional order in the age of ignorance, became systematically applied in the political structure created by the Prophet in the Medina society. The pre-Islâmic order in which weak tribes were harmed and could not compensate for their losses and where the powerful did not account for their crimes came to an end. In the new order, the Prophet, as the political leader of the society, also took legal matters under his responsibility. The administration of the law ceased to be the initiative of the tribes and became the responsibility of the whole community in the central political structure. The Qisas, which has historically existed from very ancient times until that day and was applied in the surrounding communities, also preserved its existence in the Islâmic society as an important rule applied in murders. The qisas, which is applied as an important preventive remedy in preventing murder events, also finds its place in the Qur'an. Instead of demanding retaliation and asking for the killing of the murderer, Islâm recommended that the conflicting parties agree to spare the murderer's life by accepting the diyah. The diyah, as ten camels, was applied equally to all murder cases, regardless of the murderer's tribe. During the jahiliyyah period, some powerful tribes had double diyah demands for their slain members. Islâm ended tribal supremacy and recognized each individual as a member of the society with equal rights on the basis of faith. The practice of qasâme, which was also applied in the period of ignorance, to find the person responsible for the unsolved murders and to ensure that the loss of life is paid for, preserved its existence in the Islâmic period as well.

Keywords: Jâhiliyya, Law, Diyah, Qisâs, Qasâme.

Giriş

Hukuk, İslâm'ın Arap yarımadasına egemen olmasından sonra sistemleştirilmiş ve kurumsal bir yapıya kavuşmuş olsa da İslâm öncesinde de bölge topluluklarının uygulamakta oldukları bir yapı olarak kendine has özellikleriyle mevcudiyete sahipti. İslâm öncesinde uzun zaman dilimlerinde geleneksel olarak gelişen ve yerleşen bir hukuki yapı vardı. İslâm öncesinde var olan bu hukukun uygulanması yerleşik kurumsal özerk yapılar aracılığıyla değil ama yine gelenekle belirlenen daha çok kabile düzeni içerisinde hiyerarşik ilişkilerle ifa edilmekteydi. Kabile reisi, kabile ileri gelenleri ve yine kabilenin saygı duyduğu kâhinler ve çeşitli görevlerdeki kimseler hukukun uygulanması yönünden görev almaktaydılar. Özellikle cinayet durumları için söz konusu ettiğimizde hukuk temelinde verilen zarara mukabil bir zararın oluşturulması veya zararın tazmininin gerçekleşmesi şeklinde uygulanmaktaydı. Bu Hamurabi kanunlarından da bilinen bölgede oldukça köklü bir geçmişe sahip hukuk anlayışı idi.

İslâm'ın doğuşu ve Hz. Peygamber'in Medine'de liderliğini yaparak oluşturduğu şehir toplumunda hukuk uygulanma yönünden belirli bir sisteme sahip hale geldi. Hz. Peygamber dini ve siyasi lider olmanın ötesinde bütün hukuki problemlerin çözümünde yegâne otorite olarak öne çıktı. Bu otorite toplumda büyük kargaşalara ve teröre yol açan kan davalarını önleme yönünden büyük bir öneme sahip oldu. Yeni durumda cinayetler sadece ölen ve öldürülen kimselerin yakınlarının, kabilelerinin, bir problemi değil toplumu oluşturan bütün fertlerin sorumluluk almak durumunda oldukları problemler olarak kabul edildi. Câninin yakalanması ve yargılanmak üzere Hz. Peygamber'e getirilmesi bütün bir Medine toplumunun göreviydi. Belirli bir sistem ve düzenin oluşumu hukukun herkese eşit şekilde uygulanması yönünden de önemliydi. İslâm öncesinde kabilelerin sahip oldukları güç oldukça önemliydi. Uygulama yönünden büyük haksızlıklara meydan veren bu güç Hz. Peygamber döneminde merkezin otoritesiyle dengelenmekteydi.

Bu çalışmada gerek Câhiliye çağı gerekse de Hz. Peygamber döneminde adam öldürmelerde izlenen yolu araştırma konusu ediniyoruz. Kâtilin işlediği suça karşılık öldürülmesini esas alan kısas uygulamasıyla birlikte yaygın olarak uygulanan diyet ödenmesi yoluyla sulha erilmesi ilk elde karşılaşılan ve değerlendirme konusu olan başlıklardır. Faili meçhul cinayetler gibi daha karmaşık durumdaki problemler içinse başta kasâme olmak üzere farklı şekillerde uygulanan çözüm yolları ele alınan konular arasında yer almaktadır.

Klasik dönem tefsir, tarih, hadis ve bilgi elde edebileceğimiz her türden kaynaklarla modern dönemde kaleme alınan kitap ve makaleler çalışmamızda faydalandığımız eserler olmuştur. Kur'an'ı-Kerim cinayetler ve bunla-

rın çözümüne dönük oldukça açık hükümlere sahiptir. Klasik tefsirlerde bu ayetlerin ele alındığı bölümler hem İslâm öncesi dönem ve hem de Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalar için zengin bilgi kaynağı sunmaktadırlar. Hadis kitapları da doğrudan Hz. Peygamber'in konuya dönük uygulama ve ifadelerini aktarmaları yönünden bizim için önemli eserler olarak değerlendirilmektedirler.

1. Kıyas

Cahiliye Araplarının sahip olduğu asabiye olgusu işlenen suçlarda ortak sorumluluğu esas olsa da suçu işleyen asıl olarak yaptığından sorumlu tutulurdu. Failin kendisinin işlenen suçu telafi edememesi, ona ulaşamaması ve benzeri durumlarda onun aşireti ve kabilesinden olan kişiler yakın akrabalarından uzağa doğru sorumlu tutulmaktaydılar. Cinayet durumlarında eğer kâtilin ailesi onu maktülün ailesine teslim etmez ve aile kendisi de kişiyi öldürme konusunda yetersiz kalırsa bu durumda onun yakınlarından başlayarak akrabalarından birisini öldürebilecektir. Kimi zaman maktülün ailesi ölenle öldürülen arasında denklik görmeyerek kâtille birlikte ikinci bir şahsın öldürülmesini de isteyebilmektedirler.¹

Ölümcül yara alan kimselerin mirasçılarında herhangi birisini intikamını alması için vasiyetle görevlendirdiği durumlarda sorumluluk ilk elden o varisin üzerinde kalmaktadır. Kimi zaman bu en küçük erkek evlat bile olabilmektedir.² Diğer durumlarda öldürülen yakınların intikamlarının alınması genel olarak bütün bir akraba topluluğunun üzerine vazifedir. Lakin öncelikli olarak sorumluluk alanlar daha çok maktülün birinci dereceden yakın akrabası olmaktadır. İçinde kadınların olmadığı raht intikam almayı üstlenmektedir. Kişinin aşiretini de ifade eden aşağıdan yukarıya doğru beş nesil akraba topluluğu bu grup intikam almakla genel olarak yükümlü olmakla birlikte daha çok sorumluluğu öldürülen kişinin büyük oğlu ve kardeşi üstleniyor. Baba genellikle intikam alma konusunda en sonlarda inisiyatif alan kişi oluyor. Öncelikli olarak intikamı almakla yükümlü erkek kardeş olup bulunmadığı durumlarda sorumluluğu baba üstlenebilmektedir. Diğer yandan büyük biraderin başarısız olması, yetersiz kalması ve başkaca durumlardan dolayı devre dışı kalması durumunda sorumluluk aşağı doğru en küçük kardeşe kadar devrolunur. Küçük kardeşin yetersiz kaldığı durumda ise

- 1 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1980), V/488,581.; Cahiliye döneminin Kur'an'a yansıyan yönleri üzerine yapılmış olan çalışmada Emrah Dindi, ilgili bölümlerde adam öldürmelerde izlenen yolları gerek cahiliye gerek ehli kitap ve gerekse İslâmî dönemdeki uygulamalarıyla karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bknz: Emrah Dindi, "Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur'an'daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (Haziran 2017), 577-638.
- 2 Henri Lammens, "Le caractère religieux du tar ou vendetta chez les Arabes préislâmites", *BIFAO* 26 (1926), 105.

intikam alma yükümlülüğü ölen kişinin oğluna geçmektedir.³ Aynı şekilde intikam alma sorumluluğu kuşaklar arasında miras olarak devredilmektedir. Son beşinci kuşak kaybolana kadar kan davası ve kan dökme hakkı devam etmektedir.⁴ Raht sadece intikam almakla yükümlü olan topluluk değildir. Öldürülen başka bir rahttan olan kişinin intikamı caninin rahtına ait kimse-den alınabilmektedir. Öldürülen kişi güçlü bir kabile üyesi ya da lideriyse kimi zaman bütün rahtın intikam için öldürülebilmesi söz konusu olabilmektedir.⁵ İntikam alındığında bütün raht sorumluluktan kurtulup ferahlamakta ve aynı övüncü bütün fertler paylaşmaktadır.⁶

Kabile üyesinin tard edilmesi diğer kabile üyelerinin işlenen suçla ilgili sorumluluklarından kurtulmaları için kullanılan araçlardan biriydi. Buna göre üyesinin işlediği suça karşılık bedel ödemek durumunda olan kabile gerek gücünün yetmemesi gerek üyeyi değersiz bulması gerekse de başkaca nedenlerden dolayı kabile ferdini usulüne uygun bir şekilde üyelikten atabilirdi. Bir kere kabile üyeliğinden uzaklaştırılan kişi için, o öldürüldüğünde, intikam güderek kan akıtma, kan parası alma ve bunun gibi kabilenin ortak sorumluluğunda olan işlerin tümü sonlanırdı.⁷

Cinayetlerde kâtilin maktulle aynı topluluktan olması durumunda yaygın tutum kâtilin ilk fırsatta kaçmasıdır. Bu durumda kişi kabileden tard edilmekte ve akrabalarıyla ilişkisi kesilmektedir. Topluluktan hiç kimse kendi yakınıni öldüren akrabasına koruma sağlayamaz ve onu savunamazdı. Kabile düzeni içerisinde tanımlanan birey için onun kabilesinin korumasını kaybetmekten daha kötü bir felaket bulunmamaktadır. Kişi kendi topluluğu dışında olduğunda diğerleri için açık bir hedef haline gelmektedir. Bedevi geleneğinde bir yabancıyla düşman aynı seviyede saldırılmaya müstahak olmaktadır. Statü olarak o, korunma ve güvenlik alanının dışında değerlendirilir.⁸

Kan davası töresinde öldürme olayının vukuundan sonra maktulün yakınları, karşı tarafın sulh yoluyla kâtili kendilerine teslim etmeleri ya da ara-

3 Walter M. Patton, "Blood-Revenge in Arabia and Israel", *The American Journal of Theology* 5/4 (1901), 705-706.

4 John Lewis Burckhardt, *Notes on the Bedouins and Wahabys* (London: H. Coburn and R. Bentley, 1831), 150-151.

5 Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Muḥâḍarâtü'l-ü-debâ' ve muḥâverâtü's-şu'arâ' ve'l-büleğâ'* (Beyrût: Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1420H.), II/190; Cerîr b. Atiyye el-Kelbî Cerîr, *Dîvânu Cerîr bi-Şerhi Muhammed b. Habîb* (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), II/1003.

6 Ebû Vehb (Ebü'l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr, *Dîvânu İmri'i'l-Kays* (Kahiere: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 157; Ebû'l-Esved Amr b. Kulsûm et-Tağlibî Amr b. Kulsûm, *ed-Dîvân* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1996), 116.

7 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/450,591.

8 Philip Khuri Hitti, *History of the Arabs from the Earliest Times to the Present* (London: Macmillan, 1970), 27.

cıların devreye girmesiyle diyet gibi çözümler için onlara zaman vermektedir. Kâtilin teslim edilmesi çok rastlanan bir durum olmasa da bazı zayıf toplulukların çaresizlik içerisinde bu duruma başvurdukları görülmekte idi. Kâtili teslim etmek yerine diyet ödeme şeklinde aranan sulh yolunu da maktul tarafı çoğunlukla kabullenmekte tereddüt gösteriyor, ar ediyor ve intikam güderek mukabil kan istiyorlardı. Geleneğin uzlaşma ve başkaca durumların açıklığa kavuşması için kâtil ve kabilesine tanıdığı süre Arap töresindeki misafir ağırlama süresi olan üç gün ve dört saat olarak belirleniyordu.⁹ Bu süre zarfında kâtil ve yakınları (beş kuşak) kendilerini koruyabilecek uzak bir kabileye sığınırlardı. Onlar ancak araya giren başka kişi ve kabilelerin uzlaştırma çabalarıyla kan parasının karşı tarafça kabul edilmesinden sonra kendi bölgelerine dönebilmekteydiler.¹⁰

Bir cinayeti kan davasına dönüşmeden kısa yoldan çözümlenmenin en basit yolu kâtili maktulün yakınlarına öldürülmek üzere teslim etmektir.¹¹ Çok yaygın olmasa da uygulamada yeri olan bu tutum, Arapların sahip olduğu şan, şeref ve akrabaya bağlılık gibi özelliklerine rağmen, onlar arasında görülen bir durumdu. Arap kabileleri için kendi dışındakilerin onlara nasıl baktığının ne kadar önemli olduğunu göz önüne aldığımızda bu durumun onlar için son derece utanç verici bir davranış olduğunu anlamamız güç olmaz. Pratikte sonu gelmez kan davaları ve insan kayıpları göz önüne alındığında bile bakış açısında değişiklik olmaz. Diğer yandan özellikle savaşmaya gücü olmayan zayıf ailelerin kimi zaman kâtili teslim etmekten başka bir seçeneklerinin olmadığını anlayabiliriz. Neşet Çağatay'ın ifadesiyle onların bütün işlerinde gözettikleri "yüksek şeref duygusu" kendi yakınlarını öldürmeleri için karşı tarafa teslim etmek yerine, bizzat kendilerinin kâtil olmuş yakınlarını öldürmelerine neden olabiliyordu.¹²

Kıyas uygulaması olarak bilinen, kâtilin işlediği suça karşılık olarak öldürülmesi ailenin teslimi ve onayı ile uygulanmakta idi. Araplar öldürülen bir köleye karşılık hür bir kimsenin öldürülmesini uygun görmezlerdi. Köleler için daha çok her türden haksızlığa karşın diyet ödemeleri uygun görülürdü.¹³ Bravmann, İslâm öncesinde suçluların cezalandırılmasını irdelerken topluluğun müdahalesini işlediği çalışmada oldukça teferruatlı bir şekilde kâtilin kendi yakınları tarafından öldürülmek üzere karşı tarafa teslim edilme uygulamasının varlığını ve bu uygulamanın nasıl işlediğini örneklerle

9 Patton, "Blood-Revenge in Arabia and Israel", 709.

10 Burckhardt, *Notes on the Bedouins and Wahabys*, 151.

11 Michael James Langley Hardy, *Blood Feuds and the Payment of Blood Money in the Middle East*, 1963, 21.

12 Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 89.

13 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/579.

izah ediyor. Ona göre suçlunun teslim edilmesi İslâm'la gelen bir yenilik değil ama daha önce var olan bir uygulamanın kurumsal bir karşılığa kavuşturulması olmaktadır. Böylelikle sorumluluk toplumun bütün bir kesimine yüklenmiş olmaktadır.¹⁴ Medine'de uygulanmaya başlayan İslâmi hükümler çerçevesinde adam öldüren kişiye karşı bütün bir toplum ortaklaşa hareket etmek, onu yakalayıp yargılanmak üzere Hz. Peygamber'e getirmek durumundalardı. Yargılanmadan sonra eğer zanlının suçu kasten adam öldürme şeklinde sabit bulunursa şahıs, öldürdüğü kişinin yakınlarının kararıyla ya öldürülüyor ya da diyet ödemesi karşılığında serbest bırakılıyordu.

İntikam almakla kısas arasında ilişki kurmak mümkünse de bu iki uygulamayı birbirlerinden farklı görmek gerekmektedir. İntikam geleneği içerisinde her durumda geçerli olmasa da kâtilin şahsının öldürülmesiyle anlaşmazlığın sonlandırılması mümkün oluyorsa da bu durum her zaman garanti değildi. İntikam geleneğinde öldürülme durumu sadece maktulün kaybıyla sınırlı olarak değerlendirilmemektedir. Durum daha çok topluluğun bizatihi kendisine yapılmış bir saldırı olarak görülmekte ve bir bütün olarak saldırganın dahil olduğu topluluk sorumlu tutulmaktaydı. Neticede de bir kişinin öldürülmesiyle başlayan çatışma topluluklar arasında uzun süre devam eden savaşları beraberinde getirebilmekteydi. Öldürülen kişinin kaybına karşılık olarak onu öldürenin öldürülmesi şeklinde uygulanan kısas İslâmi uygulamada diyet almak ya da diyetsiz bir şekilde bağışlamak şeklinde farklı istisnalarla uygulanmıştır. Diğer yandan öldürülen kişiye karşılık olarak kâtilin öldürülmesini talep etme ve bu talebi gerçekleştirme işinin kime ait olduğu konusu onu geçmiş dönemin intikam töresinden ayırmaktadır.¹⁵

İslâm öncesi kâtil ve yakınlarının maruz kaldıkları uygulamaların ana amacı hiçbir durumda doğrudan ceza vermeye yönelik değildi. Kâtil ya da onun yakınlarından birilerini öldürmek daha çok ölen kişinin yakınlarının şerefini korumak, öldürülen kişiye karşı bir borcu ödeme maksadını taşımaktaydı. Diyet uygulamasının bile, bir ölçüde, öldürülen kişinin yokluğuyla gücünden eksilen topluluğa kaybettiği gücü kazandırmayı amaçlamadığını ifade etmek mümkündür. Hz. Peygamber cahiliye dönemine ait intikam töresinin gereklerini yeni hukuk düzeninde geçersiz saydı. Kısasla birlikte sadece bireysel intikama bir ölçüde imkân vermekle birlikte genel olarak kabile müdahalesini büyük ölçüde sınırladı. Yeni düzende kısas, suç işleyen kişiye verilen bir ceza niteliği taşımaktaydı ki bu durum oldukça yeni bir safhaya işaret ediyordu.¹⁶

14 M. M. Bravmann - Andrew Rippin, *The Spiritual Background of Early Islâm: Studies in Ancient Arab Concepts* (Leiden: Brill, 2009), 315-334.

15 Mahfodz Mohamed, "The Concept of Qisâs in Islâmic Law", *Islâmic Studies* 21 / 2 (1982), 82.

16 J. Schacht, "Kıṣâs", *Encyclopaedia of Islâm, Second Edition* (Brill, 24 Nisan 2012).

Cahiliye dönemindeki kısas uygulamalarıyla Medine’de Hz. Peygamber’in uygulamaya başladığı kısas pratiği birebir örtüşen uygulamalar değildi. Kur’ân-ı Kerîm ayetleri üzerinden uygulamayı izlediğimizde kısasın İslâmi dönemde adam öldürmelerde bizatihi cürmü gerçekleştiren kişiye uygulanması şekliyle cezalandırma ve caydırmaya dönük bir uygulama olduğunu görmekteyiz. Bakara sûresinin 179. Ayeti: “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki (bu hükme uyarak) korunursunuz.” ifadeleriyle kendisinden önceki ayrıntılı kısas açıklamasından sonra uygulamanın gerçekte üzerine kurulu olduğu esasa vurgu yapmaktadır. Cahiliye dönemindeki uygulamalarla karşılaştırmalı olarak yapılan yorumlarda kısasın suçu önlemek bakımından hayati önemi üzerinde durulmaktadır. Öldüren ve öldürülenin cinsiyeti, kabilesi, köle olup olmaması gibi durumlarına bakılmaksızın kâtilin suçuna karşılık bizatihi kendisinin öldürülmesi tamamıyla yeni ve orijinal bir uygulama olarak İslâmi dönemin en belirgin özelliği idi. Cahiliyede kâtile karşılık onun yakınlarından birisi, bazen birkaçı ve ayrıca cinsiyet ve toplum içindeki farklı konumlar göz önünde bulundurulularak farklı şekillerde uygulamalar gerçekleştirilmekteydi. İster bir köleyi olsun ister bir kadını ya da topluluk içinde anlaşmalı olarak yaşayan bir şahsı öldüren her kim olursa olsun yeni durumda bu kişinin kendisinin de öldürüleceğini göz önünde bulundurması gerekecekti. Bu durum sonuçları itibarıyla insanların hayatlarını koruyan, çok basit gerekçelerle adam öldürmenin önüne geçen ve topluma hayat veren yepyeni bir özellikti.¹⁷

İslâmi pratikte dikkat çeken husus saldırılarda karşılıklılık esasının gözetiliyor olmasıdır. Yapılan saldırıya karşılık verilmesi kutsal olana saldırının hoş görülmediği zaman ve mekanlarda bile izin verilen hatta emredilen bir durumdur. Hukuki olarak doğrudan kişiler üzerinden yürütülen kısas uygulamasının karşılıklılık ilkesi çerçevesinde intikam alma olarak değerlendirilecek durumlar için de denkliğin gözetildiğini görmekteyiz. Uhud savaşında şehit sahâbîlere uygulanan müsl sonrası Müslümanların intikam olarak fazlasıyla karşılık vereceklerine dair tepkileri üzerine inen Nahl sûresin 126. Ayeti: “Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.” bu karşılığın aşırılıktan uzak, misliyle olması gerektiğini ifade etmektedir. Hac sûresi 60. ayet de: “Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder. Hiç şüphesiz ki Allah çok affedendir, çok bağışlayandır” ifadeleriyle aynı şekilde ce-

17 Mukâtil b. Suleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî Mukâtil b. Suleymân Ebü'l-Hasen, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 2002), I/159; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân* (Daru Hicr, 2001), III/120-123.

zalandırmaların misliyle yapılması konusunda Müslümanların sahip olması gereken tutumu ifade eden başka bir ayettir.

Kıyasın Müslüman toplum için uygulanması gereken hukuki bir gereklilik olarak vazedildiği Bakara sûresinin 178. ayeti: “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kıyas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kıyas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.” üzerine yapılan değerlendirmeler uygulamanın cahiliye dönemindeki durumuyla ilgili bilgiler de vermektedir. Tartışmaya yer vermeksizin bu ayet ve Hz. Peygamber’in uygulamasının öldürülen kişiye karşılık ancak onun kâtilin öldürüleceğinin ifade edildiği beyan ediliyor. “Köleye karşılık kölenin; kadına karşılık kadının” kıyas edileceğine dair ifade farklı yorumlara sebebiyet veriyor gibi görünse de konuyla ilgili aktarılan hadis ve yorumlar bu ifadenin cahiliye uygulamalarını yeren bir özelliğe sahip olduğunu her bir cana karşılık onun kâtilinin öldürüleceğini ifade etmektedir. Cahiliye döneminde var olan kabilelerin şerefe dayalı üstünlük anlayışları dolayısıyla adaletsiz taleplerinin bazı kabilelerce Müslüman olmalarından sonra da eski anlayışlarını sürdürme eğilimlerini eleştirdiği ifade ediliyor. Savaşan tarafların arabulucularca barıştırılmaları esnasında tarafların kayıpları karşılaştırılır, kaybı fazla olan tarafa her bir kaybın sosyal statüsüne göre diyet bedelleri ödenerek barış sağlanırdı. Ayete nüzul sebebi olarak gösterilen olay da benzer bir duruma işaret ediyor. Buna göre şerefçe üstün olduğunu düşünen kabile kendi kayıplarından köle ve kadınları diğer kabilenin hür bireylerine denk olarak hesaplamak isteyince onlara örfçe uygun olana tabi olmaları tavsiye edilmiştir. Aksi halde öldürülen kişiye karşılık kâtilin öldürüleceğine dair genel hüküm göz önüne alındığında köle ya da kadın bir Müslümanı öldüren kişinin öldürülmemesi düşünülemezdi.¹⁸

Gerek cahiliye döneminde ve gerekse Hz. Peygamber’in İslâm’ı tebliğinden sonraki dönemlerde toplumsal yapı Medine’de bir arada yaşamak şeklinde ama geniş bir coğrafyada sürekli olarak ilişki içinde olunan farklı dini topluluklarla etkileşimi tecrübe etmiştir. Medine’de toplumsal yapının önde gelen ortaklarından Yahudilerin hukuki konularda nihai çözüm mercii olarak Hz. Peygamber’e baş vurmaları durumunda olduklarını da göz önünde bulundurduğumuzda Kur’ân’da onlarla ilgili atfların Hz. Peygamber’in uygulamalarını haber veren hadislerde ise Yahudilerin hukuki uygulamalarından sık sık bahsedildiğini görmekteyiz. Kur’ân cezalar konusunda Yahudilerin oldukça keskin, sınırları belirlenmiş hukuklarından bahsederken bir kısım değişiklik-

18 Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, I/157-158; et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur’ân*, III/93-120.

lerle kisas konusunun Müslümanlara affetme ve diyet alma şeklinde emredildiğini ifade etmektedir. Kur'ân'ın Yahudi ve Hristiyanlar için eleştiri olarak dillendirdiği ve onları kitaplarını değiştirmekle suçladığı bölüm aslında kisas ve diğer cezai alanlara müteallik hukuki uygulamalardır. Mukâtil b. Süleymân Maide sûresindeki Yahudi ve Hristiyanlarda kan davaları bağlamındaki cezalar hususunu değerlendirirken Yahudi hukukunda kasten adam öldürmenin cezasının diyet kabul etmeye imkân vermeksizin kisas olduğunu; Hristiyan hukukunun ise bağışlama olduğunu belirttikten sonra kisasın onlar için söz konusu olmadığını ama Allah'ın Müslümanlar için kisas, affetme ve diyetin hukuki olarak emrettiğini ifade etmektedir.¹⁹ Taberî'nin aktardığı bilgiler arasında Yahudi hukukunda adam öldürmeler konusunda kisastan başka bir çıkış yolunun olmadığı yönündeki bilgi yer almaktadır. Kisas konusunun en geniş şekilde işlendiği Maide sûresinin "Onda (Tevrat'ta) üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, burna burun, kulağa kulak, dişe diş kisas edilir. Yaralar da kısına tabidir. Kim de bu hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için kefarettir. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler zalimlerin ta kendileridir." anlamındaki 45. ayetin nüzul sebebini ifade ederken Taberî'de yer verilen bilgiler; Medine Yahudilerinin adam öldürmelerde kısına baş vurdukları ve hatta kisas konusunda da şerefçe üstünlüğe dayalı olarak birbirlerinin diyetlerini ödemedede farklı miktar uyguladıklarını ve ayrıca zina suçuna recm yerine farklı cezalar tatbik ettiklerinden bahsetmektedir. Hz. Peygamber'in onların diyetlerini eşitlediği, zina konusunda ise kitaplarında yazılı olduğu üzere recm uygulanması konusunda ısrarcı olduğu görülüyor. İtiraz ettiklerinde ise "cahiliye hükmünü" istedikleri şeklinde eleştirilmektedirler. Ayette yer alan bağışlama durumu Müslümanlarla ilgili olarak değerlendirilmektedir.²⁰ Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasında uygulanan kisas İslâmî dönemde bir kısım değişikliklerle üzerinde muvafık kalınan bir uygulama olarak kalmıştır. Önceki dönemde dikkate alınmayan kasti ve kasti olmayan öldürme ayrımı İslâmî dönemde yenilik olarak gözetilmiştir.²¹ Kasıtlı olmayan öldürmelerde kisasen adam öldürme uygulamasına izin verilmemektedir. Kasten olmayan öldürmelerde izlenen yol maruf olduğu üzere karşı tarafa diyet ödenmesi şeklinde gerçekleşmektedir.²² Kasti öldürmelerde de Yahudi geleneğinin aksine affetmenin ve diyet kabulünün çözüm olarak uygulandığı kaydedilmesi gereken bir durumdur.²³

19 Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, I/482.

20 et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, VIII/468-482.

21 Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, "Ukûbâtü'l-Arab fî Câhiliyatihâ ve Hudûdü'l-meâsi elletî Yertekibuhâ Ba' duhum", *Jurnal of the Iraq Academy*, (1984), 36.

22 Nisa 4/92.

23 Ebü 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmi 'u'l-Musnedu's-Şâhihu'l-Muhtasar* (Beyrut: Dâru Tâvki'n-Necât, ts.), 1312.

2. Diyet

Diyet ödemeyi ve almayı kabul ederek kan davasına son verme, utanç verici bir eylem olarak görünse de²⁴ sonu gelmez öldürmelerin önüne geçmek bakımından önemli uzlaşma aracıdır. Kan davası töresi asıl olarak akıtılan kana karşılık ancak kan dökülmesinin yeğlenmesini istiyor olsa da çıkacak çatışmaların önüne geçilmediğinde bu töre tarafların karşılıklı olarak önemli ölçüde güç kaybetmelerine yol açıyor telafisi mümkün olmayan durumlara neden oluyordu. Bu bakımdan kimi zaman utanç verici olarak görülüp kabulü hoş karşılanmasa da kan parası ödenmesi yoluyla sulha varmak teşvik edilen bir durumdu. Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın şiiri kabile liderlerini aralarında uzun süre devam eden kan davasını diyet ödeyerek bitirmeleri için teşvik eden önemli bir örnektir.²⁵ Gatafân kabilesine dahil aşiretler arasında meydana gelen çatışmalar üç yıllık sürede yaklaşık üç bin deve tutarında diyete mal olmuştu. Savaşan tarafların liderleri Herim b. Sinân ile Hâris b. Avf'a çağrısıyla Züheyr, perişan olan kendi toplumlarının kan paralarını ödeyerek savaşı bitirmelerini sağlamaktadır. Kabile liderliğinin bir gereği de imkânı olmayan topluluk üyelerinin kan paralarını ödemektir.²⁶

Diyet ödemek yoluyla sulha ermeyi kabul edilir kılmak yönünden gelenek rahatlatıcı birtakım yollar üretmişti. Bunlardan bir tanesi; kişi kabilesinden birisini öldürdüğünde topluluğun ileri gelenlerinin bir araya gelerek maktulün yakınına gidip diyet yoluyla problemi çözmeyi teklif etmeleri üzerine onların bunu kabul etmek için şart olarak gelenekte var olan ok atma yöntemini teklif etmeleridir. Bağlamında ifade edildiği gibi, geleneğe göre havaya bir ok atılır, ok yere düştüğünde ucunda kan olursa intikam olarak kâtilin öldürülmesi temiz dönerse kan parasının kabulü uygun görülürdü. Burada karar vericinin yaratıcı tanrı olduğu gerçeğinden hareketle diyet kabul etmenin bir nevi onun kararına rıza göstermek anlamına gelerek utançtan sıyrılmaya çalışıldığını görüyoruz.²⁷ Öldürülen kişinin kanının ancak mukabilinde kan akıtılmasıyla temizleneceğine inanılan bir gelenekte

24 Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî el-Câhız, *el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân*, ts., 468; Ebu'l-Kâsım Zeyd bin Ali el-Fârisî, *Şerhu Kitâb el-Hamâse Lilfârisî* (Beyrut, Dâr el-Evzâî, 2017), II/151; el-Alûsî, "Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, "Ukûbâtü'l-Arab fî Câhiliyatihâ ve Hudûdü'l-meâsî elletî Yertekibuhâ Ba'duhum", 40; İbnu'l-Muzaffer el-Hâtemî Ebû Alî Muhammed b. el-Hasen b. el-Muzaffer el-Hâtemî Ebû Alî Muhammed b. el-Hasen b. el-Muzaffer el-Hâtemî, *Hiletu'l-Muhâdara*, ts., I/129.

25 Nass, a.g.e, s. 124.

26 Abdulla El Tayib, "Pre-Islâmic poetry", **Arabic Literature to the End of the Umayyad Period** içinde, düzenleyen: A. F. L. Beeston, T. M. Johnstone, R. B. Serjeant ve G. R. Smith, 27-113 *The Cambridge History of Arabic Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 69.

27 İhsan Nass, *el-'Asabiyyetü'l-Kabeliyye ve Eseruhâ fi'ş-Şi'ri'l-Ümeviyye* (Beyrut: Darü'l-Yakaza, 1964), 127.

yakınların kan parası olarak intikam almaktan vazgeçmeleri oldukça uygunsuz karşılanan bir durumdu. Ne var ki güçsüz toplulukların kendilerinden daha güçlü birilerinden intikam almaları onların kimi zaman yok olmaları anlamına da gelebilmekteydi. Nihayetinde intikam zor kullanılarak alınan, uğruna kan dökülmesi gereken bir vakıa idi. Bu yönüyle özellikle zayıfların bir şekilde rahatlatılmaları gerekiyordu.²⁸ Aynı şekilde güçlü kabilelerin de intikam uğruna girilen savaşlarda verdikleri kayıplar sonrası bir şekilde uzlaşmak durumunda oldukları ayrı bir yaşam zorunluluğu olarak kendisini dayatmaktaydı. Diğer bir husus ise, aileler arasında anlaşma vuku bulduğunda bu anlaşmanın uygulaması maktulün ailesinin onurunu rencide etmeyecek şekilde gerçekleşmektedir. Bin sekizyüzlü yıllarda Arabistan'a yaptığı seyahatlerde şahit olduklarını aktardığı çalışmasında J. L. Burckhardt; Aneze kabilesindeki uygulama hakkında bilgi veriyor. Aracılar üzerinden varılan sulh sonucunda kâtil kişi eşi ve kız çocuğuyla birlikte maktulün ailesinin çadırına giderek aracının hatırına bağışlanma dilemektedir. Yakınını kaybedenlerin cömert olmaları durumunda üzerinde anlaşılan diyetten bir deve ayrılarak kız çocuğu için hediye edilir yani diyet miktarı bir deve eksik alınır. Devamında bir deve kesilerek karşılıklı taraflara aileleriyle birlikte ziyafet verilir.²⁹

Ödenecek diyet miktarı maktulün ait olduğu kabile ve kendi toplumundaki pozisyonuna göre değişiklik gösterebiliyordu. Deve üzerinden ödenen diyet miktarı on deve ile bin deve arasında değişiklik göstermekteydi. Genelde on deve olarak ödenen tutar, eğer ölen kişinin kabilesi güçlü ve şerefli sayılan bir topluluksa fazla miktarlarda istenebiliyordu..³⁰ Aynı şekilde ölen kişi kabile reisi ise onun diyeti bin deve ile ödenebiliyordu.³¹ Diyeti asıl olarak kâtilin ödemesi beklenirdi eğer o, üzerinde anlaşılan miktarı ödemekten aciz kalırsa devreye yakınları girmek zorundaydı. Anne ve babası hür ve asil kabile üyesi olan kişi (sarih) için tam diyet ödenirdi. Topluluk içinde anlaşmalı olarak yaşayan halîf ve annesi kabilenin asil üyesi olmayıp babanın sonradan ailesine dahil ettiği bireyler için ödenecek diyet miktarı sarih için ödenenin yarısı olarak uygulanmakta idi. Bu kimselerin öldürülmeleri halinde intikam olarak onlar için hür kabile üyesi öldürülmezdi.³² Aynı şekilde

28 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/599.

29 Burckhardt, *Notes on the Bedouins and Wahabys*, 153.

30 Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullâh b. Ahmed es-Suheylî, *er-Ravd'ul-Unf fi Şerhi's-Sîretî'n-Nebevîyye* (Beyrût: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-Arabî, 2000), 192.

31 Meçhul Müellif, *Nihâyetu'l-Ereb fî Ahbâri'l-Fars ve'l-Arab* (Tahran: Mecma'u'l-Âsâr, 1417H), 214; Ebû Omer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-İnbâh 'alâ Kabâli'r-Ruvâh* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985), 89.

32 Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbi'l-Egâni* (Beyrut: Daru Sadr, 2008), III/29-30.

öldürülen kadınlar için de yarım diyet ödemesi uygun görülmekte idi.³³ Diyet ödemelerinde öldürülen kişinin akrabaları diyet ödemekte güçlük çeken fakir kimselerden iseler, belirlenen miktarı on yıla varan bir zaman diliminde peyderpey ödeyebiliyorlardı.³⁴

Diyet ödemelerinde aracılık eden hakemler aralarında uzlaşmaya çalıştığı kabilelerin konumlarını göz önünde bulundurarak bazı kabilelerin ölüleri için iki veya üç kat fazla sayıda deve sayısı belirlerken onların öldürdükleri kişiler için bu rakamı standart on deve şeklinde belirliyorlardı.³⁵ Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'ın kurban edilmemesi karşılığında kâhin kadının fal okları üzerinden yapılacak belirleme ile kesilecek develerin sayısını belirlemek için Kureyş'in kendi aralarında ödedikleri diyeti sorduğunda aldığı cevaptan anladığımız kadarıyla Arapların adam öldürmelerde diyet tutarının belirlenmesinde deveyi bazında ödemeyi esas aldıklarını görüyoruz. Buna göre Kureyş kabilesi arasında diyet uygulamasının önceleri on deve şeklinde gerçekleştiği anlaşılıyor.³⁶ Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'a karşılık olarak yüz deve kurban etmiş olmasından sonra diyet miktarının değişmediği, yüz deve olarak kaldığı ve İslâm'ın da onun uygulamasını aynen devam ettirdiği görülüyor.³⁷ Medine'de yerleşik Benî Nadir, Beni Kurayza'dan tam diyet alırken kendileri diyet ödemek durumunda kaldıklarında yarım ödüyorlardı. Kendilerini Kurayzalılardan daha şerefli sayarak uyguladıkları bu eşitsizlik dava konusu olarak Hz. Peygamber'e geldiğinde o, aradaki eşitsizliği gideren bir karar vermiştir.³⁸ Diyet ödemelerinin genellikle ehlileşmiş hayvanlardan, özellikle deve üzerinden ödenmesi yaygın bir uygulama olsa da hurma ile de ödemelerin gerçekleştiği görülmektedir.³⁹

Araplar arasında kabul gören anlayışa göre katl durumlarında anlaşmaya varılan diyet miktarı kişinin kabile içerisindeki durumu, sınıfı ve hatta hangi kabileye ait olduğuna göre değişiklik gösterebiliyordu. Sıradan bir kölenin öldürülmesiyle kölelikten azat edilmiş bir mevlânın katli eşit tutulmuyordu. Aynı şekilde bir kabile reisiyle normal bir kabile üyesinin diyeti de asla

33 Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Ğarîbu'l-Hadîs* (Bağdâd: Matba'atu'l-Ânî, 1977), 1229-1230.

34 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/562,594; el-Alûsî, "Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, "Ukûbâtü'l-Arab fî Câhiliyatihâ ve Hudûdü'l-meâsi elletî Yertekibuhâ Ba'duhum", 60.

35 et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, III/593.

36 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768) İbn İshak, *es-Siretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dar el-Kutub el-İlmiye, 2004), I/82.

37 el-Ezrakî Ebû'l-Velîd Muhammed b. 'Abdullâh el-Ğassânî, *Ah̄bâru Mekke ve mâ Cae fihâ mine'l-Âsâ* (Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1983), I/588; el-Alûsî, "Ukûbâtü'l-Arab fî Câhiliyatihâ ve Hudûdü'l-Âsî elletî Yertekibuhâ Ba'duhum", 38.

38 Ebû Muhammed 'Abdulmelik b. Hişâm el-Hîmyerî İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye* (Mısır: Hind Şelebî, 1955), I/208.

39 Ali Bardakoğlu, "DİYET", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Ocak 2023).

eşit kabul edilemezdi. Bazı kabileler asla diyet vermeyi kabul etmezler ama kendi öldürdükleri için diyet kabul ederlerdi. Onlar mutlaka karşı bir öldürmeyle intikam alırlardı.⁴⁰

Bekrî'nin kayda geçirdiği Rebâoğulları arasında meydana gelen savaş anlatılarken diyet konusunun kabile liderleri için ayrı düşünüldüğünü göstermesi açısından önemli bilgiler veriyor. Diyet ödemesinin garanti altına alınması için karşı tarafa kabile üyelerinden rehinler verilmesi de ayrıca önemli bir bilgi olarak bu bölümde yer alıyor. Anlatılanlara göre Rebâoğulları'nın alt dallarından Abdülkaysoğulları otlaklarının da sahibi olan Amir'i sebepsiz şekilde öldürüyorlar. Âmir'in aşiretinin önde gelenleri yapılan görüşmeler sonunda Abdülkaysoğulları'nın bin deve karşılığında ödemesi planlanan diyet üzerine anlaşılıyorlar. Bu miktar o gün için on kişinin diyetine tekabül ediyordu. Üzerinde anlaşılan bu develer o gün için kendi topluluklarına ortaklaşa liderlik yapan iki aileye beşer yüz deve şeklinde ödenecekti ve bu ödemeler için rehineler verildi. Hatta bunların arasında bir tane de kadın bulunuyordu. Neticede Benû Âmir beş yüz deveyi teslim edip rehinelerini alırken Abdülkaysoğulları rehinelerini teslim alma konusunda biraz gevşek davranınca durum tezgâh olarak düşünülüp rehineler öldürülüyor. Sonrasında aralarında meydana gelen savaş onların bölünüp parçalanmalarına kadar vardı.⁴¹

Hız. Peygamber'in uygulamasında halîf için yarım diyet uygulaması terk edilerek eşitlik sağlandı. İslâm sarîh kabile üyesi ya da onun bağlantılısı kişilerin diyetini tam olarak belirliyordu.⁴² Yahudi ve anlaşmalı diğer topluluklar için de diyet eşit olarak hesaplanmaktaydı.⁴³ Buna karşın Müslümanların öldürdükleri kâfirler için ödenen diyet miktarı yarım olarak değerlendirilmekteydi.⁴⁴ Kafirin öldürdüğü Müslüman içinse iki kat diyet öngörülmekteydi.⁴⁵

Diyet ödemelerinde ödenecek miktarı yüklenen baba tarafından akrabalara âkîle (العاقلة) denmekteydi. Kâtilin kendi mülkünün diyet miktarını karşılamadığı durumlarda kabilenin lideri ve kişinin yakınları öldürülen kişi-

40 Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Kâsım (ö.425/1034) er-Rakîk el-Kayravânî, *Kutubu's-Surûr fî Evsâfi'l-Enbeze ve'l-Humûr*, ts., II/100-1001.

41 Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdil'azîz b. Muhammed el-Endelusî Ebû Ubeyd el-Bekrî, *Semtu'l-Lâli fî Şerhi Emâli'l-Kâlî* (Beyrût: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, ts.), II/100-1001.

42 Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî el-Mollâ Alîyyul-Kârî, *Mirkâtu'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (Lubnân: Dâru'l-Fikr, 2002), VI/2274.

43 Muhammed b. İzzuddîn Abdullatîf b. Abdul'azîz b. Emînuddîn b. Firiştâ er-Rûmî el-Kirmânî el-Hanefî İbnu'l-Melek, *Şerhu Mesâbihî's-Sunne* (Katar, 2012), IV/135.

44 Adnan Demircan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 20.

45 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe* (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1998), II/628; Alâ'u'd-Dîn Alî b. Hisâmî'd-Dîn b. Kâdî Hân el-Kâdirî eş-Şâzelî el-Hindî el-Burhânfü'rî el-Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981), X/612.

nin kanını talep etme hakkına sahip olan yakınlarla diyet ödemekteydiler. Bu kimsenin sorumluluğundan kaçamayacağı bir durumdu. Kölelerin cinayete karışmaları durumunda sahipleri onların diyet sorumluluğunu yüklenmek durumunda değillerdi.⁴⁶ Cahiliye dönemindeki bu uygulamanın İslâmi dönemde de uygulandığını, diyet ödemenin ortak bir sorumluluk olarak kişinin akrabalarını da kapsayacak şekilde değerlendirildiğini görüyoruz.⁴⁷ Hz. Peygamber'in uygulamasında diyet ödeme sorumluluğunun yakınlarla yüklenildiği ve onun ödenecek diyetin yine kişinin yakınlarına ödenmesi gerektiğine hükmettiğini görmekteyiz.⁴⁸ Diyet ödemede topluluğun her zaman etkin olarak ödenecek miktarı üstlenmek konusunda sorumluluk aldığını söylemek güçtür. Kişinin babası, dedesi, amcaları ve amca çocukları diyet ödeme konusunda ortak sorumluluğu paylaşıyor olsalar da kasıtlı ve planlanarak yapılmış bireysel adam öldürmelerde kişinin tek başına kendi diyetini ödemek durumunda kaldığını görmekteyiz. Bu durum biraz da kâtilin ekonomik durumuyla ilgilidir. Durumu ödemeye müsait olduğunda saldırgan kişi akrabalarına fırsat bırakmadan kendisi ödemede bulunmaktaydı.⁴⁹

Diyet ödemekle yükümlü yakınlar (akîle) kişinin aşiretinden teşekkül etmektedir.⁵⁰ Sorumluluk alan yakınlar baba tarafından olan erkek akrabalar dır. Ölümüne sebep olan kimsenin kardeşleri öncelikli olarak diyeti ödemekle yükümlüdürler. Diyet ödeme yükümlülüğü altına girildiğinde bu kardeşler üç yıllık zaman aralığında üzerinde anlaşılan miktarı öderler. Kişinin kardeşleri yok ya da onların gücünü aşan bir durum varsa amcazadeler sorumluluk üstlenmek durumundadır. Onları aşan bir durum olursa bu kez bir üst akraba topluluğuna yani büyük dededen çoğalan yan akrabalar sorumluluk üstlenir. Onların da yetersiz kaldığı durumda bir üstteki dedenin dedesinden çoğalan akrabalar sorumluluk altına girmektedirler. Kişinin diyetini ödeyecek herhangi bir yakını bulunmadığında onun diyeti beytûlmalden ödenmek durumundadır. Kastı olarak öldürmelerde kişinin yakınları diyet ödemek sorumluluğu altında olmazlar.⁵¹ Hicretin hemen ardından Hz. Peygamber tara-

46 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/595.

47 Nurit Tsafir, "The 'Âqila In Hanafti Law: Preliminary Notes", *The Islâmic Scholarly Tradition Studies in History, Law, and Thought in Honor of Professor Michael Allan Cook* (Leiden: Brill, 2011), 221.

48 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahhih Buhari* (al-Riyad: Baytû'l-Efkâr al-Düveliyye li'n-Neşr, 1998), 1317; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi 'u's-sahîh* (Riyad: Beytû'l-Efkârî'd-Düveliyye, 1998), 697.

49 Michael Lecker, *The "Constitution of Medina": Muhammad's First Legal Document* (Princeton, N.J.: Darwin Press, 2004), 95.

50 Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî Mutarrizî, *el-Muğrib fî tertîbi'l-Mu'rib* (thk. Mahmûd Fâhûrî-Abdülhamîd Muhtâr), I-II, Halep, Mektebetü Üsâme b. Zeyd, 1399H., s. 324.

51 Ebû Mansûr Muhammed b. Aşmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa* (Beyrut, 2001), I/158-160.

findan akdedilen anlaşmanın diyet ve fidyelerin ödenmesi ile ilgili kısmında Mekke'den hicret eden Kureyşli Müslümanların bir bütün olarak ortaklaşa mükellefiyetleri söz konusu iken Ensar'dan Benî Evs ve Benî Hazrec'e ait akrabalar topluluklarının birer birer sayılarak onların diyet konusunda geleneksel uygulamaları üzere kendi aralarında dayanışarak ödemeler yapmaları kararlaştırılmıştı.⁵² Diyet hususunda hem ödenecek miktar hem de ödemede bulunacakların kimler olacağı hususunda Medineli topluluklar yönünden yeni bir yaklaşım olmadığı görülmektedir. Kabile batınlarının kendi diyetlerini iç dayanışmalarıyla ödemeleri eski usulde olduğu gibi devam etmekteydi.⁵³ Cahiliye döneminde Akîle, diyet ödeme noktasında sorumlu olmanın yanında sulha varılmayan kan davalarında bir bütün olarak tek tek tüm fertlerinin intikam için öldürülebileceği topluluktur.⁵⁴

Medine'de akdedilen anlaşma; topluluk içerisinde bir akraba topluluğu bulunmayan ya ve diyet parasını ödeyecek gücü olmayan kimselerin borçlarının bütün Müslümanlar tarafından ödenmesini karara bağlıyordu.⁵⁵ İslâm'ın bütün bir bölge ve halkı tarafından tam olarak kabul edilmediği bir dönemde Müslüman olmuş akrabaların müşrik yakınlarınca terk edildiği ve onlara arka çıkılmadığı göz önüne alındığında durum daha iyi anlaşılacaktır.⁵⁶

Kabile liderlerinin diyet parasını ödeme noktasında önemli sorumlulukları bulunuyordu. Gerek topluluk içerisinde gerekse farklı topluluklarla yapılan diyet anlaşmalarında garantör olarak yükümlülükleri vardı. Diyet genel olarak bir kerede değil üç yıllık bir zaman dilimine yayılarak ödenmekteydi ve bunun için kefile ihtiyaç duyulmaktaydı. Diğer yandan gazvelerden elde edilen ganimetten aldıkları dörtte birlik paya binaen kabile şeyhlerinin imkânı olmayan kabile fertlerinin diyetlerini ödeme noktasında sorumlu olduklarını görmekteyiz.⁵⁷

Yahudi geleneğindeki katı kuralların aksine İslâm kasti öldürmeler dahil bütün cinayetlerde maktulün yakınlarının kabul etmeleri durumunda

52 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II/142.

53 Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), VI/556; Saïd Amir Arjomand, "The Constitution of Medina: A Sociological Interpretation of Muhammad's Acts of Foundation of the 'Umma'", *International Journal of Middle East Studies* 41/4 (2009), 562.

54 er-Rakîk el-Kayravânî, *Kutubu's-Surûr fî Evsâfi'l-Enbeze ve'l-Humûr*, II/151; İmâduddîn el-İsbehânî, *Harîdetu'l-Kasri ve Cerîdetu'l-Asr*, ts., II/250.

55 İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, II/144; R. B. Serjeant, "The Sunnah Jâmi'ah, Pacts with the Yathrib Jews, and the Tahrim of Yathrib: Analysis and Translation of the Documents Comprised in the so-Called 'Constitution of Medina'", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 41/1 (Şubat 1978), 21.

56 Lecker, *The "Constitution of Medina"*, 110.

57 Lecker, *The "Constitution of Medina"*, 100-101.

diyet ödeyerek sulha ermeyi ilke olarak kabul etmektedir. Hata sonucu olarak gerçekleşen öldürmelerde diyet ödeme konusu kâtil tarafın hukuki bir hakkı iken bu durum kasti öldürmelerde tamamıyla maktul tarafının bir bağışlaması, lütfu olarak değerlendirilmektedir. Bakara sûresi 178. ayet kısas hükmünü açık şekilde beyan ettikten sonra bunun istisnasının bağışlama ve buna bağlı olarak tarafların birbirlerine gelenekle belirlenen uzlaşma şartları çerçevesinde hareket etmeleri olduğunu? göstermektedir. “Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir.” Mealindeki ayette açık şekilde diyet ifadesi yer almasa da taammudî öldürmelerde maktulün yakınının rızasıyla diyet kabulünün kastedildiği izah edilmektedir.⁵⁸ Aynı şekilde cinayet durumlarını konu edinen İsrâ sûresi 33. ayette haksız yere öldürülen kişinin velisinin karar verici olarak belirlenmesi ve onun aşırıya gitmemesini: “Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın.” İfadeleriyle beyan eden bölümde velinin bağışlamak, diyet almak ya da kısas istemek şeklinde seçeneklerinin olduğu değerlendirilmektedir.⁵⁹ Görüldüğü üzere Kur’ân ayetleri çerçevesinde değerlendirildiğinde haksız şekilde kasten adam öldüren kişinin işlediği suçun karşılığı tamamıyla karşı tarafın tutumuna bağlı olarak belirlenebilmektedir. Suçu sabit olduktan sonra o kimsenin diyet ödemek istemesi ya da başka talepleri hukuken onun bir hakkı olarak değerlendirilmemektedir. Kan davası töresinde tarafların diyet konusunda anlaşsalar bile kâtilin maktulün ailesinden af dilmesi, bağışlanma talep etmesi gerekli görülen bir durumdu. Diyet kaba şekilde bir alışveriş ve kişilerin varlıkları dolayısıyla karşı tarafın hakkını satın almaları şeklinde değerlendirilmezdi. Her durumda ister diyet olarak develer alınmış olsun isterse karşılıksız şekilde anlaşma vuku bulsun kâtilin öldürülmemesi bir bağışlama ve büyüklük olarak değerlendirilmektedir.

Hata sonucu gerçekleşen öldürmeler ve cezasının değerlendirildiği Nisa sûresinin: “Bir müminin bir mümini öldürmesi olacak şey değildir. Ancak yanlışlıkla olması başka. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mümin köleyi âzat etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir. (Öldürülen kimse) mümin olur ve düşmanınız olan bir topluluktan bulunursa, mümin bir köle âzat etmek gerekir. Eğer sizinle kendileri arasında antlaşma bulunan bir topluluktan ise ailesine verilecek bir diyet ve mümin bir köle âzat etmek gerekir. Bunlara imkân bulamayanın, Allah tarafından tövbesinin kabulü için iki ay art arda oruç tutması gerekir. Allah hakkıyla bi-

58 Mukâtil b. Süleymân, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân*, I/158; et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, III/104-109.

59 et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, XIV/583586.

lendir, hüküm ve hikmet sahibidir” mealindeki 92. ayetinde, diyet kavramı sarahaten lafız olarak belirtilmektedir. Diyetin miktarı, nasıl ödeneceği gibi konulara girilmemiş olsa da diyetin hata sonucu adam öldüren kişi tarafından ölenin yakınlarına verilmesi zorunlu bir karşılık olduğu ifade edilmektedir. Önemli bir husus Kur’ân’ın buradaki yaklaşımının meseleyi tamamıyla bireysel hak ve sorumluluklar bağlamında değerlendirmekten çok toplumsal ve siyasi durumları da göz önünde bulundurduğu gerçeğidir. Bu aynı şekilde diyet müessesesine nasıl yaklaşıldığını da gösteren bir ayettir. Öncelikle öldürülen kişi dahil olduğu topluluğun bir ferdi olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu kayıp bireyin bizatihi şahsının ötesinde onun içinde yaşadığı topluluğun kaybı olarak görülmektedir. Bu bakımdan öldürülen kişinin durumu onun Müslüman olup olmamasından daha çok dahil olduğu topluluğun Müslüman omurgayla olan ilişkisi bağlamında değerlendirilmektedir. Öldürülen kişinin Müslüman olsa bile siyasi olarak kendi dahil olduğu topluluk Müslüman siyasi birliğin bir üyesi ya da anlaşma yoluyla onun bir parçası değilse onun için diyet ödenmemekte sadece Müslüman bir kölenin azat edilmesiyle yetinilmektedir. Diyet bu şekliyle daha çok topluluğun kaybettiği insan gücünün farklı yönlerden telafisi olarak değerlendirilmektedir. Müslüman ana omurgaya bağlı olmayan bir Müslüman için ödenecek yüklü miktardaki diyetin Müslüman toplumu zayıflatırken onun karşısında olan topluluğu güçlendireceği düşünüldüğünde diyet hükmünün bu yönü daha iyi anlaşılacaktır. Diğer yandan Müslümanlarla anlaşmalı bir topluluktan Müslüman olmayan bir şahsın hataen öldürülmesi durumunda da yakınlarla diyet ödenmesinin hükme bağlandığı görülmektedir. Diyet ödenmesiyle birlikte Müslüman bir kölenin azat edilmesinin zorunlu tutulması ve bunu bulamayanın iki ay peş peşe olmak şartıyla oruç tutmasının gerekliliği ise ayetin üzerinde durduğu ayrı bir konudur. Taberî ayrıca Müslüman toplulukla anlaşmalı ama kâfir olarak hataen öldürülen kişiye ödenecek diyeti kaydederken bunun bir Müslüman için ödenmesi gereken diyetin yarısı olduğunu ifade etmektedir ki bu normalde Müslüman olmayanın Müslüman olana denk tutulamayacağı anlayışıyla belirlenen bir durumdur. Kabile ya da kişilerle anlaşmalı kişiler için ödenecek diyet miktarının cahiliye döneminde özgür asil birey için ödenenin yarısı kadar olduğu düşünülürse konu daha iyi anlaşılacaktır.⁶⁰

3. Kasâme

Kâtilin bariz şekilde ortada olmadığı durumlarda sorumlunun kim olduğunun belirlenmesinde baş vurulan uygulamalardan bir tanesi de kasâme yöntemidir. Cahiliye döneminde yaygın olan bu geleneği Hz. Peygamber de

60 et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, VII/304-336.

sürdürmüştür.⁶¹ Cahiliye döneminde Kureyş kabilesinde kasâme yöntemi-
nin ilk uygulayıcısının Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib olduğu bil-
dirilmektedir.⁶² Ticari bir seferde Haddâş b. Abdullah ücret mukabili olarak
aynı kervanda bulunan Haşimoğullarından Âmir b. Alkame'yi bir nedenden
ötürü darp ediyor ve bu darp neticesinde Âmir vefat ediyor. Onun ölmeden
önce Mekke'ye ölüm nedenini bildirir haber gönderdiği ifade edilir. Buna
karşın Haddâş yanında Âmir olmadan döndüğünde onun normal şekilde
öldüğünü söyler. Durumun açıklığa kavuşması için Abdülmuttalip zanlının
yakınlarından elli kişinin yemin etmesini ister. Kâbe'nin yanında Haddâş'ın
rahtından (yakınları) Huveytîb isimli genç dışında herkes onun suçsuzluğu
üzerine yemin ederler. Rivayete göre yemin eden herkes bir şekilde İslâm
zuhur etmeden ölmüştü. Kasâme konusunda karar verenin ve onu uygula-
yanın o zaman Kureyş'in en yaşlısı olan Velid b. Muğire olduğu da aktarılan
bilgiler arasındadır.⁶³

Kâtîli meçhul cesetlerin bulunduğu yerleşim yerlerinde yaşayan ahali bir
bütün olarak cinayet konusunda sorumlu tutulmaktadırlar. Bu sorumluluk
caninin bulunması, teslim edilmesi ve diyetinin ödenmesi noktalarında gö-
rülür. Kâtîlin belli olmadığı ya da teslim olmadığı durumlarda cinayet mahal-
line yakın yerleşim yerindeki topluluğa dört gün süre verilmekteydi. Bu süre
zarfında onların kâtîli bulup teslim etmeleri ya da kan parası ödemeleri iste-
nirdi.⁶⁴ Diğer yandan suçlunun bulunması için topluluğa yemin ettirme yön-
temi kullanılan bir araçtı. Bu durumda suçlanan, cesedin bulunduğu noktaya
en yakın topluluk olmakta ve onlardan toplu halde kendilerinden herhangi
bir kimsenin işlenen cinayette dahillerinin olmadığına dair yemin etmeleri
beklenmektedir.⁶⁵ Suçlanan kabile tarafından kabul edilmiyorsa suçu redde-
den kabilenin ileri gelenlerinin yemin ederek öldürme olayına kendilerinin
katılmadığını söylemeleri onları sorumluluktan kurtarmaktaydı.⁶⁶ Kasâme
cahiliyede Hicaz bölgesinde yaygın olarak uygulanır ve yalan üzere yemin
edenlerin Allah tarafından cezalandırılacağına inanılırdı.⁶⁷ Kâbe'de Hatîm

61 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în b. Avn (ö.233/848) Yahyâ b. Ma'în, *Târîhu İbn Ma'în - Rivâ-
yetu'd-Dûrî* (Kahire: Dâru'l-Fârûk, 2013), II/21; Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî
İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Riyad: Dâru Kunûzi İşbilîyâ, 2015), XV/252.

62 Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî Abdurrezzâk, *Tefsîru Abdurrezzâk* (Beyrut:
Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1999), VIII/164.

63 Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö.279/893) el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf* (Beyrût: Dâru'l-Fikr,
1996), IX/394-395; Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Evâil* (Tantâ: Dâ-
ru'l-Beşîr, 1408H), I/46-48; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-Nesâî, *el-Muctebâ mine's-Sunen es-Sunenu's-Suğrâ* (Haleb: Mektebetu'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye,
1986), VIII/2.

64 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/489.

65 Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 88.

66 Hardy, *Blood Feuds and the Payment of Blood Money in the Middle East*, 21.

67 Ebû Bekr b. Ahmed eş-Şeybânî (ö.287/900) İbn Ebî Âsım, *ed-Diyât* (Riyad: Dâru's-Samî'î,
2003), I/367.

(الحطيم) denilen yer insanların dua edip yemin ettikleri yerdi. Burada zulm üzere yemin edenlerin helak olacağına inanılırdı.⁶⁸

Hz. Peygamber'in Medine'de Ensar'dan bir kişinin Hayber yakınlarında ölü bulunmasının ardından kendisine intikal eden vaka konusunda kasâme uyguladığı rivayet edilmektedir. Abdullah b. Sehl'in kardeşi Yahudileri zanlı göstererek müşteki sıfatıyla Hz. Peygamber'e gittiğinde O, kendisine rahtından elli kişinin iddialarını desteklemek üzere yemin edip etmeyeceklerini soruyor. Onlar şahitlik edemeyeceklerini çünkü onunla beraber Hayber yakınlarında sadece kardeşinin olduğunu ve kimsenin de o öldürülürken şahit olarak bulunmadığını ifade ediyorlar. Bazı rivayetlerde maktul yakınlarının Yahudilerden elli kişinin yemin etmesi konusunda itiraz ettikleri ifade edilse de Yahudilerin de yemin etmeyi reddettikleri nakledilmektedir. Sonuç olarak cesedin Yahudilerin mahallinde bulunmasından ötürü Hz. Peygamber onların diyet ödemelerine karar veriyor. Bunun kasâmenin İslâm'daki ilk uygulaması olduğu aktarılmaktadır.⁶⁹

Yemin ederek suçlamadan kurtulma uygulaması sadece ıssız alanlarda öldüreni belli olmadan bulunan kimselerin kâtilinin belirlenmesi noktasında değil ama adam öldürmekle itham edilen kişinin kendisini suçluluktan arındırması için de geçerli olan bir durumdu. Kişinin suçlu olduğunu gösteren açık bir delilin olmaması ve onun suçu işlediğine dair kabulünün söz konusu olmadığı durumlarda günümüze değin uygulaması devam eden bu yargılama şekli itham edilen kişinin kendisinin ve yakınlarından elli kişinin suçu itham edilen kişinin işlemediğine dair yemin etmeleri beklenmekteydi. Elli kişinin bir olayın olduğuna ya da olmadığına şahitlik etmesi onların durumu bizzat gözledikleri anlamına gelmiyordu. Bu daha çok onların dayanışmasını ifade etmekteydi. Yemin etmesi beklenen kişilerden biri veya birkaçı farklı bir tutum sergilerse suçlanan taraf otomatik olarak yükümlülük altına girmektedir.⁷⁰

Kâtilin tespiti için yapılan yemin civarda kutsal sayılan türbe benzeri, kabilelerin saygı duydukları mekanlarda yapılmaktaydı. Bu mekanlar normal zamanlarda da günümüzde olduğu gibi insanların ziyarette buldukları, adak kestikleri ve başkaca ritüelleri gerçekleştirdikleri mekanlardı. Türbe benzeri yerlerde yemin merasiminin gerçekleşmesinin önemli nedeni onların

68 Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdullah el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke Ve Mâ Cê Fihâ Mine'l-Âsâr* (Mekke: Mektebetül-Esediyye, 2003), II/23-24.

69 Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemi el-Vâkıdî, *el-Megâzî* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984), II/715; Abdurrezzâk, *Tefsîru Abdurrezzâk*, VIII/164-167; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XV/245.

70 Patricia Crone, *From Kavad to Al-Ghazali: Religion, Law and Political Thought in the Near East, c. 600 - c. 1100* (Aldershot: Asghate, 2005), 157-158.

yalan söylemeleri durumunda türbenin onları cezalandıracağına inanmalmaydı.⁷¹

Hata sonucu gerçekleşen ölümlerle kargaşa ortamlarında kâtilin açıkça belirlenemediği durumlar ve hayvanların saldırısıyla gerçekleşen ölümlerde karar vericiler söz sahibi olmaktadır. Hayvan saldırısı sonucu öldürmelerde sorumluluk hayvanın sahibine ait olmaktadır. Geleneğe göre hakemler bu durumlarda karar vermekte yetkili olmaktadır ve onların vereceği diyet gibi kararlara uyulmaktadır.⁷²

Hz. Peygamber'in pratiğinde kâtilin tespit edilmesi için çabaladığını görmekteyiz. Suçlanan kişinin sorgulaması öncelikli olarak yapılmakta ve ulaşılan kanaate göre hareket edilmektedir. Kâtil suçunu kabul ettiğinde gerekli hukuki işlem durumun gereklerine göre uygulanmaktadır. Medine'de bir cariye taşıyla öldüren Yahudi bir şahsın durumu bu konuya önemli bir örnektir. Yaralı halde Hz. Peygamber'e getirilen kadın Yahudi'nin ismini veriyor ve suçlamayı kabul ettiğinde kadını öldürdüğü gibi kendisi de kafası taşıyla ezilerek öldürülüyor.⁷³

Kâtilin tespitinin tartışmalı olduğu durumlarda Hz. Peygamber şahit istenmesi ya da yemine başvurulması gerektiğini ifade etmektedir. Şahit yerine cinayeti kimin işlediğine dair delillerin istendiği de görülmektedir. Yemin konusunda ise yapılacak yeminin tıpkı cahiliye uygulamasında olduğu gibi elli kişinin cinayeti kendilerinden birisinin işlemediğine dair yemin etmeleri gerekiyor. Bazı durumlarda yemine gerek bırakmadan ortak bütçeden yüz deve olan diyet miktarının ödendiği de görülmektedir.⁷⁴

Sonuç

Arap toplumunun en büyük problemlerinden bir tanesi olan kan davaları ve bu davaların toplumda gerçekleştirdikleri yıkımın önüne geçmenin en önemli yolu problemlerin hukuk yoluyla çözüme kavuşturulması olmaktadır. Öldürülen insanın kaybının toplumda gördüğü karşılık kriminal boyutun çok ötesinde ailenin ve kabilenin şerefini ve onların toplumun diğer fertleri nezdindeki görünümünü de ilgilendirmekteydi. Problemin çözümü sadece kaybedilen kişinin yakınlarını tatmin etmenin ötesinde onun dahil olduğu bütün bir topluluğu memnun eder nitelikte olmak durumundaydı. Kabileler çoğunlukla güçlerine nispetle duruma müdahil olmaktadır ve güçsüz aileler kayıplarını telefi edemezken güçlüler kendi kayıplarına mükâbil karşı

71 Bertram Thomas, *The Arabs; the Life-Story of a People Who Have Left Their Deep Impress on the World* (New York: Doubleday, 1937), 13.

72 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V/587.

73 el-Buhârî, *Sahhih Buhari*, 1311.

74 el-Buhârî, *Sahhih Buhari*, 1315-1316.

tarafa çok daha fazla oranda zarar verebilmekteydiler. Kabileler arasında anlaşma olmaması durumunda on yıllar süren uzun çatışmalarda karşılıklı her iki taraf da büyük oranlarda güç kaybı yaşayabilmekteydi. Bu durum zaman içerisinde farklı etkileşimlerle karşılaşılan problemlerin çözümüne dönük yol çareleri ve hukuki düzenlemelerin gelişmesine yol açmıştır.

İslam her ne kadar öldürülen kişiye karşılık yeni bir ölüme imkan veren bir yaklaşıma izin vermiş olsa da toplulukta maruf olan şekilde diyet ödemek yoluyla sulha gidilmesini özendirmiştir. Hz. Peygamber diyet hususunda sahip olduğu liderliğin bir gereği olarak gerekli gördüğünde ortak bütçeden kan parası ödeme yoluna gitmiştir. Medine’de kaleme alınan ve şehirdeki kabileleri onların tüm alt kollarıyla birlikte zikrederek bağlayan sözleşme, kan paralarının nasıl ödeneceğini belirleyen ve daha çok da cinayet durumunda nasıl davranılacağını söyleyen önemli bir belgedir. Câhiliye’de cinâyet davaları ölen ve öldürülenin yakınları arasında görülen bir problemken yeni durumda konu toplumun bütün fertlerini kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Adam öldüren kimseye koruma bir yana her bir fert katili yakalayıp Hz. Peygamber’in huzuruna yargılanmak üzere getirmekle yükümlü tutulmuştur.

Kıyas ve diyet uygulamasında İslam toplumunda eşitlik esas alınmıştır. Câhiliye çağında bazı güçlü kabileler kendi yakınlarından öldürülen bir kişi için birden fazla kişinin öldürülmesini diyet kabul edeceklerse kendi kayıplarının diyetini normalde ödenenin iki katı isteyip alabiliyorlardı. Yeni düzende güç yerine herkese eşit uygulanan bir adalet sistemi benimsendi.

Cinâyet durumlarında Câhiliye’de takip edilen kıyas, diyet ve cinayet davasının çözümü için takip edilen birçok yol, İslami dönemde korunmuş görünse de asıl değişiklik bu hukukun uygulanmasında görülmüştür. Önceleri merkezi ya da değil tamamıyla özerk bir yargılama düzeninin olmamasına karşılık Medine toplumunda Hz. Peygamber’in bizzat yürüttüğü karar verici bir yargı düzeni mevcut hale geldi. Yeni durumda kâhinler ve benzeri problem çözücü yargılama elemanlarıyla kabilenin kendi ileri gelen üyelerinin oluşturduğu yargılama düzeni de Hz. Peygamber’in otoritesi karşısında anlamsızlaştı.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî. *Tefsîru Abdurrezzâk*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1999.
- Alıyyul-Kârî, Ebu’l-Hasen Nûruddîn Alî el-Mollâ. *Mirkâtu’l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti’l-Mesâbih*. Lubnân: Dâru’l-Fıkr, 2002.
- el-Alûsî, Ebû’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. “Ukûbâtü’l-Arab fî Câhiliyatihâ ve Hudûdü’l-meâsî elletî Yertekibuhâ Ba’duhum”. *Jurnal of the Iraq Academy*, 3-85.
- Amr b. Kulsûm, Ebû’l-Esved Amr b. Kulsûm et-Tağlibî (ö.hö39/584). *ed-Dîvân*. Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1996.
- Arjomand, Saïd Amir. “The Constitution of Medina: A Sociolegal Interpretation of Muhammad’s Acts of Foundation of the ‘Umma’”. *International Journal of Middle East Studies* 41 / 4 (2009), 555-575.
- Bardakoğlu, Ali, “Diyet”, TDV İslâm Ansiklopedisi. Erişim 31 Ocak 2023. <https://islamsiklopedisi.org.tr/diyet>
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu’l-Eşrâf*. Beyrût: Dâru’l-Fıkr, 1996.
- Bravmann, M. M. - Rippin, Andrew. *The Spiritual Background of Early Islâm: Studies in Ancient Arab Concepts*. Leiden: Brill, 2009.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *Sahhih Buhari*. al-Riyad: Baytü’l-Efkâr al-Düveliyye li’n-Neşr, 1998.
- el-Buhârî, Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâ‘îl. *el-Câmi ‘u’l-Musnedu’s-Şâhihu’l-Muhtasar*. I-IX Cilt. Beyrut: Dâru Tavkı’n-Necât, ts.
- Burckhardt, John Lewis. *Notes on the Bedouins and Wahabys*. London: H. Coburn and R. Bentley, 1831.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Leysî el-. *el-Bursân ve’l-Urcân ve’l-Umyân ve’l-Hûlân*, ts.
- Cerîr, Cerîr b. Atıyye el-Kelbî. *Dîvânu Cerîr bi-Şerhi Muhammed b. Habîb*. Kahire: Dâru’l-Me‘ârif, ts.
- Cevâd Ali. *el-Mufasssal fî Tarihi’l-Arab Kable’l-İslâm*. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melayin, 1980.
- Crone, Patricia. *From Kavad to Al-Ghazali: Religion, Law and Political Thought in the Near East, c. 600 - c. 1100*. Aldershot: Asghate, 2005. <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb41057813w>
- Çağatay, Neşet. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Demircan, Adnan. *İslâm Tarihi’nin İlk Döneminde Arap - Mevali İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.
- Dindi, Emrah. “Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur’an’daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21 / 1 (Haziran 2017), 577-638.
- Ebû Alî Muhammed b. el-Hasen b. el-Muzaffer el-Hâtemî, İbnu’l-Muzaffer el-Hâtemî, Ebû Alî Muhammed b. el-Hasen b. el-Muzaffer el-Hâtemî, *Hiletu’l-Muhâdara*, ts.
- Ebû Hilâl el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullâh. *el-Evâil*. Tantâ: Dâru’l-Beşîr, 1408H.
- Ebû Ubeyd el-Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdil‘azîz b. Muhammed el-Endelusî (ö.487 / 1094). *Semtu’l-Lâlî fî Şerhi Emâli’l-Kâlî*. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.
- el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Ma‘rifetu’s-Sahâbe*. Riyâd: Dâru’l-Vatan, 1998.

- el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Muḥâdarâtü'l-üdeba' ve muḥâverâtü's-şu'arâ' ve'l-bülegâ'*. Beyrût: Şirketu Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, 1420H.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Alî b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Kitâbü'l-Egâni*. Beyrut: Daru Sadr, 2008.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Aḥmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luġa*. I-VIII Cilt. Beyrut, 2001.
- el-Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdullah. *Ahbâru Mekke Ve Mâ Câne Fihâ Mine'l-Âsâr*. Mekke: Mektebetül-Esediyye, 2003.
- el-Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. 'Abdullâh el-Ġassânî (ö.250/864). *Ahbâru Mekke ve mâ Câne fihâ mine'l-Âsâr*. I-II Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1983.
- el-Fârisî, Ebu'l-Kâsım Zeyd bin Ali. *Şerhu Kitâb el-Hamâse Lilfârisî*. Beyrut, Dâr el-Ev-zâi, 2017.
- Hardy, Michael James Langley. *Blood Feuds and the Payment of Blood Money in the Middle East*, 1963.
- el-Hindî, Alâ'ud-Dîn Alî b. Hisâmî'd-Dîn b. Kâdî Hân el-Kâdirî eş-Şâzelî el-Hindî el-Burhânî el-Muttakî. *Kenzu'l-Ummâl*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1981.
- Hitti, Philip Khuri. *History of the Arabs from the Earliest Times to the Present*. London: Macmillan, 10th ed., 1970.
- İbn Abdilberr, Ebû Omer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İnbâh 'alâ Kabâilî'r-Ruvâh*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1985.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr b. Ahmed eş-Şeybânî. *ed-Diyât*. Riyad: Dâru's-Samî'î, 2003.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullâh b. el-Absî. *el-Musannef*. Riyad: Dâru Kunûzi İşbilîyâ, 2015.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdilmelik b. Hişâm el-Ḥimyerî. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. I-II Cilt. Mısır: Hind Şelebî, 1955.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dar el-Kutub el-İlmiye, 2004.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Ġarîbu'l-Hadîs*. Bağdâd: Matba'atu'l-'Ânî, 1977.
- İbnu'l-Melek, Muhammed b. İzzuddîn Abdullatîf b. Abdul'azîz b. Emînuddîn b. Firîştâ er-Rûmî el-Kirmânî el-Hanefî. *Şerhu Mesâbîhi's-Sunne*. Katar, 2012.
- İmâduddîn el-İsbehânî. *Harîdetu'l-Kasri ve Cerîdetu'l-Asr*, ts.
- İmruülkays B. Hucre, Ebû Vehb (Ebü'l-Hâris / Ebû Zeyd) Hunduc b. Hucre b. el-Hâris Âkilü'l-Mürâr. *Dîvânü İmri'i'l-Kays*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.
- el-Kayravânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. el-Kâsım er-Rakîk. *Kutubu's-Surûr fî Evsâfi'l-Enbeze ve'l-Humûr*, ts.
- Lammens, Henri. "Le caractère religieux du tar ou vendetta chez les Arabes préislâmites". *BIFAO* 26 (1926), 83-127.
- Lecker, Michael. *The "Constitution of Medina": Muhammad's First Legal Document*. Princeton, N.J.: Darwin Press, 2004. <http://catdir.loc.gov/catdir/toc/fy0706/2004112422.html>
- Meçhul Müellif. *Nihâyetü'l-Ereb fî Ahbâri'l-Fars ve'l-Arab*. Tahran: Mecma'u'l-Âsâr, 1417H.
- Mohamed, Mahfodz. "The Concept of Qisâs in Islâmic Law". *Islâmic Studies* 21/2 (1982), 77-88.
- Mukâtil b. Suleymân, Mukâtil b. Suleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, Ebü'l-Hasen, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 2002.

- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, 1998.
- Nass, Ihsan. *el-'Asabiyyetü'l-Kabeliyye ve Eseruhâ fi'ş-şî'ri'l-Ümeviyye*. Beyrut: Darü'l-Yakaza, 1964.
- Nesâ'î, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *el-Muctebâ mine's-Sunen es-Sunenu's-Suğrâ*. Haleb: Mektebetu'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Patton, Walter M. "Blood-Revenge in Arabia and Israel". *The American Journal of Theology* 5/4 (1901), 703-731.
- Schacht, J. "Kisâs". *Encyclopaedia of Islâm, Second Edition*. Brill, 24 Nisan 2012. https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islâm-2/kis-sas-SIM_4400?s.num=0&s.f.s2_parent=s.f.book.encyclopaedia-of-islâm-2&q=Kis%C4%81s
- Serjeant, R. B. "The Sunnah Jâmi'ah, Pacts with the Yathrib Jews, and the Taḥrîm of Yathrib: Analysis and Translation of the Documents Comprised in the so-Called 'Constitution of Medina'". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 41/1 (Şubat 1978), 1-42. <https://doi.org/10.1017/S0041977X00057761>
- es-Suheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullâh b. Ahmed. *er-Ravd'ul-Unf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebevîyye*. Beyrût: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-Arabî, 2000.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasen. *el-Asl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*. Daru Hicr, 2001.
- Thomas, Bertram. *The Arabs; the Life-Story of a People Who Have Left Their Deep Impress on the World*. New York: Doubleday, 1937.
- Tsafirî, Nurit. "The 'Âqila In Ḥanafî Law: Preliminary Notes". *The Islâmic Scholarly Tradition Studies in History, Law, and Thought in Honor of Professor Michael Allan Cook*. 219-238. Leiden: Brill, 2011.
- el-Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemi. *el-Megâzî*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984.
- Yahyâ b. Ma'în, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ma'în b. Avn. *Târîhu İbn Ma'în - Rivâyetu'd-Dûrî*. Kahire: Dâru'l-Fârûk, 2013.